

Izvorni znanstveni članak

UDK355.02.01“20“

Primljeno u uredništvo: 1. veljače 2006.

Prihvaćeno za tisak: 16. veljače 2006.

Koncepti sigurnosti na početku 21. stoljeća

SINIŠA TATALOVIĆ*

Sažetak

Sigurnost kao uvjet opstanka i djelovanja pojedinca, društva, države i međunarodne zajednice jedna je od temeljnih društvenih funkcija. Da je tomu tako, svjedoči kontinuirana zaokupljenost postizanjem sigurnosti tijekom čitave ljudske povijesti, od vremena kada su ljudi živjeli u primitivnim zajednicama, pa sve do današnjeg vremena i početka 21. stoljeća. Višedimenzionalni i složeni pojam sigurnosti, međutim, nije imao jednako značenje tijekom cijelog tog dugog razdoblja, pa su se njegova različita poimanja uobličila u raznim teorijama. Definiranje sigurnosti i njezinoga sadržaja različito je u tradicionalnim konceptima i današnjim suvremenim, koji su uvjetovani jednim sasvim drugačijim kontekstom.

U ovome radu daje se pregled teorijskih pristupa sigurnosti (individualnoj, nacionalnoj, međunarodnoj) sa različitim poimanjem značenja sigurnosti, kao i načina kako se ona najefektivnije može postići (realizam, liberalizam i marksizam).

Ključne riječi: sigurnost, nacionalna sigurnost, međunarodna sigurnost, sigurnosne studije, teorijski koncepti, realizam, liberalizam, marksizam

* Prof. dr. sc. Siniša Tatalović, izvanredni profesor na Fakultetu političkih znanosti Sveučilišta u Zagrebu, Lepušićeva 6; e-mail: statal@fpzg.hr.

Uvod

Sigurnost je jedan od temeljnih fenomena ljudskog društva u svim fazama njegovog razvoja. Bez obzira je li riječ o sigurnosti pojedinca, države, skupine država ili međunarodne zajednice uvijek se radi o nastojanju da se osiguraju vrijednosti i stanje za koje se smatra da su od vitalnog značaja.¹ Zbog toga je važno razumijevanje ovog pojma, posebno u odnosu na određeno razdoblje i konkretnu regiju, polazeći od njenih specifičnosti. Sigurnost je istovremeno interes, cilj i vrijednost, ali i stanje te svjesno htijenje odnosno djelatnost kako pojedinca tako i društva, države i međunarodne zajednice. Sigurnost je strukturni element opstanka i djelovanja pojedinca, društva, države i međunarodne zajednice, ona je jedna od temeljnih životnih funkcija. Već i površna analiza ovih nekoliko odrednica ukazuje da je sigurnost višestruko složen fenomen. Stoga je za njegovo razumijevanje potrebno i njegovo proučavanje s različitih stajališta.

Pojam sigurnosti čovjeka i njegovu zajednicu zaokuplja od njihova postanka.² To je pojam koji se u modernim vremenima počeo upotrebljavati u gotovo svim područjima ljudske djelatnosti i njegova okruženja. Nije stoga ni čudno da pojedini autori tvrde da je to jedan od najčešće upotrebljivanih pojmova uopće. No, oni pri tome upozoravaju da je to istovremeno i jedan od najmanje objašnjenih pojmova. Koliko je taj pojam zbog svojeg značaja i složenosti zaokupljao interese istraživača možda je najbolje izrazio ugledni Arnold Wolfers, čije je istraživanje o sigurnosti i nacionalnoj sigurnosti zasigurno jedno od najkvalitetnijih uopće na tom području.³ Upozorivši na višedimenzionalnost i složenost problema sigurnosti, Wolfers je sigurnost odredio kao "neodređeni simbol" (*ambiguous simbol*) koji može, ali i ne mora imati neko značenje. Zbog toga je za razumijevanje sigurnosnog fenomena, primjerice, potrebno proučavati temeljne kategorije pojma sigurnosti, vrste sigurnosti, mehanizme za njihovo ostvarenje, vrste ugrožavanja i sustave (nacionalne i međunarodne) sigurnosti.

¹ Tatalović S., Bilandžić M., *Osnove nacionalne sigurnosti*, Ministarstvo unutarnjih poslova Republike Hrvatske, Zagreb, 2005., str. 4.

² Riječ je o egzistencijalnom i vječnom pitanju. To je egzistencijalno pitanje jer bez sposobnosti za ostvarenje sigurnosti na egzistencijalnoj razini nema opstanka, a vječno iz razloga što su ugroženosti trajne pa je trajna i sigurnosna funkcija.

³ Wolfers, A., *National Security as an Ambiguous Symbol, Discord and Collaboration*, John Hopkins University Press, Baltimore, 1962.

Mogućnosti definiranja sigurnosti

Pitanje sigurnosti dugo vremena zaokuplja pažnju znanstvenika i istraživača. Sve do suvremenog doba to je pitanje u znanstvenim analizama onih disciplina kojima je sigurnost jedno od glavnih područja istraživanja bilo vezano uz državu.⁴ Tek u novije vrijeme javljaju se istraživači koji tvrde da je to preusko shvaćanje sigurnosti. Prema njima, pojam nacionalne sigurnosti koji se veže uz državu treba razlikovati od individualne i kolektivne sigurnosti. Njihova su istraživanja pokazala da individualna i kolektivna sigurnost ne ovise isključivo o nacionalnoj sigurnosti, iako države i dalje imaju nezaobilazno mjesto u analizama sigurnosti.⁵

Tradicionalne definicije sigurnosti polazile su od promatranja vojne moći država i općeg poretka takvih država. Locirane u prostoru između sile i mira, tradicionalne definicije bile su bazirane na tri temeljne pretpostavke: uvjerenju da je država odgovorna za sigurnost; sigurnosna politika bila je usmjerena prema očuvanju postojećeg stanja; vojne prijetnje zahtijevale su učinkovitu vojnu obranu koja je bila primarni interes. Moderne definicije sigurnosti koje se pojavljuju u zadnjoj četvrtini 20. stoljeća mnogo su šire. Njihov koncept više nije fokusiran samo na državu već uključuje i pojedince i svjetsku zajednicu. Koncept, također, više nije orijentiran na očuvanje *statusa quo*. U modernim uvjetima sigurnost, isto tako, više nije sinonim za vojnu problematiku već je usmjerena i na druge izvore i oblike ugrožavanja.⁶

Klasična i moderna sociološka i politološka literatura sigurnost je definirala na općoj razini i uglavnom parcijalno. Danas se pojam sigurnosti, kao što je već naglašeno, koristi za označavanje različitih oblika opstanka i djelovanja svakog živog bića, jer se sadržaj sigurnosti s vremenom mijenja. Od postanka ljudske zajednice do danas, rat je zbog svojih posljedica predstavljao najveću opasnost i ugrožavanje za ljudsko društvo. No, tijekom 20. stoljeća, a posebice u njegovoj drugoj polovini, čovjek je sve više postajao svjestan i drugih opasnosti koje dolaze iz prirodnog i društvenog okruženja i koje istovremeno ugrožavaju

⁴ Primjerice, područje međunarodnih odnosa i znanosti o međunarodnim odnosima, politologije, nacionalne sigurnosti.

⁵ Vidi npr.: Buzan, B., *People, States and Fear: An Agenda for International Security Studies in the Post-Cold World Era*, Harvester Wheatsheaf, London, 1991; Giddens, A., *The Consequences of Modernity*, Polity Press, Cambridge, 1990; Giddens, A., *Modernity and Self-Identity*, Polity Press, Cambridge, 1991; Shaw, M., *Global Society and International Relations*, Polity Press, Cambridge, 1994.

⁶ Tatalović S., Novo razumijevanje sigurnosti i sigurnosno okruženje na jugoistoku Europe, u: *Demokratski nadzor i kontrola nad bezbjednosnim sektorom u regionu*, Banja Luka, 2004., str. 50.

svakog čovjeka.⁷ Gotovo do kraja 20. stoljeća riječ sigurnost je definirana dominantnim sredstvom osiguravanja opstanka - vojskom. Drugim riječima, sigurnost je promatrana kao cilj država koji se ostvaruje kombinacijom vojnih i diplomatskih sredstava. Za razliku od toga, na početku 21. stoljeća, sigurnost se promatra kao odrednica opstanka, odnosno kao uvjet koji stvara odnose između pojedinca, društva i države.

Zadnja desetljeća 20. stoljeća označavaju razdoblje u kojem se polazišna načela za definiranje pojma sigurnosti na određeni način mogu povezivati sa definicijama i sadržajem sigurnosti s kraja 18. i početka 19. stoljeća. Naime, kraj je 20. stoljeća ponovno na svjetsku scenu donio liberalni internacionalizam koji podrazumijeva suradnju, a ne sukobljavanje u svjetskoj zajednici. Politička retorika u suvremenim uvjetima naslanja se na političku retoriku koja je oblikovana dva stoljeća ranije u vrijeme Francuske revolucije.⁸ Upravo ta retorika, uz uvažavanje činjenice da su temeljna ljudska prava proširena na sva ljudska bića bez obzira unutar koje političke zajednice se nalaze, predstavlja okvir za moderno definiranje pojma sigurnosti.

Tradicionalno poimanje sigurnosti kroz promatranje pojmova sile (realistička škola, sigurnost je cilj) i mira (liberalna, idealistička škola, sigurnost je posljedica) nije najprimjerenije za shvaćanje tog pojma u suvremenim uvjetima. Prema Barryju Buzanu takav pristup ne daje dovoljno jasnu definiciju sigurnosti. Stoga je potrebno još uvijek nerazvijeni koncept sigurnost promatrati svestranije, za što je neophodno vidjeti i koja su izvorišta sigurnosti. Jedan od problema pri definiranju pojma sigurnosti je taj što se on dugo promatrao s motrišta ugrožavanja nacionalne sigurnosti u čijim okvirima je ostao "zarobljen". Stoga je potrebno jasno razlučiti pojam sigurnosti od pojma nacionalne sigurnosti, a to je moguće na način da se pojam sigurnosti promatra šire od dosadašnjih okvira promatranja. Definiranje sigurnosti jest bitno za definiranje nacionalne sigurnosti, ali ne i presudno. Stoga ta dva pojma nije potrebno apsolutno vezati jedan uz drugi.⁹

Suvremenim sadržajem sigurnosti dominiraju dva koncepta: *univerzalnost* koja podrazumijeva poštivanje sadržajne cjelovitosti pojma sigurnosti i *demilitarizacija* koja

⁷ Javorović, B., Korak u iskorak, *Defendologija*, br. 1, god. 2., Defimi, Zagreb, 1999, str. 1-2

⁸ Zalaganje za poštivanje ljudskih prava i prava manjina, razvoj koncepta "ljudske sigurnosti".

⁹ Buzan, B., *People, States and Fear: An Agenda for International Security Studies in the Post-Cold World Era*, Harvester Wheatsheaf, London, 1991, str. 24.; Prema Buzanu postoji nekoliko razloga koji su pojam sigurnosti ostavili nedorečenim: ideja sigurnosti je previše složena za analizu, zbog čega je većina autora taj pojam obradila površno; vezivanje pojma sigurnosti uz silu u vrijeme hladnog rata; suprotstavljanje realističkoj školi međunarodnih odnosa (realisti smatraju da je sila glavni motiv ponašanja u međunarodnim odnosima); karakter strateških studija koje su se prvenstveno bavile vojnom komponentom; simbolička dvosmislenost pojma sigurnosti.

omogućuje prevladavanje dosadašnjeg vezivanja sigurnosti uz vojnu silu.¹⁰ Tim se pristupom postupno napušta usko rješavanje problema sigurnosti na razini nacionalne države. Drugim riječima, svijet ide prema izgrađivanju integralne sigurnosti koja podrazumijeva različite vidike kvalitete življenja i sigurnosti kako u pojedinom društvu, tako i u cijeloj međunarodnoj zajednici.¹¹

Pojedini autori tvrde da se sigurnost danas mora promatrati u širem kontekstu nego ranije zbog nekoliko razloga, od kojih se dva odnose na entitete za koje se organizira sigurnost, a dva na vrste sigurnosti.¹² Prvo, koncept sigurnosti je proširen od sigurnosti nacija prema sigurnosti pojedinaca i skupina. Drugo, širenje od sigurnosti nacija prema sigurnosti međunarodnog sustava, odnosno njegove fizičke okoline. Treće, sigurnost je proširena vodoravno i širi se od vojne prema političkoj, gospodarskoj, socijalnoj i sigurnosti ekološkog okruženja. Četvrto, politička odgovornost za jamčenje sigurnosti je sama po sebi proširena: širi se na sve strane od nacionalne države – prema međunarodnim organizacijama, prema regionalnim i lokalnim jedinicama, prema nevladinom organizacijama, javnom mnijenju i medijima.

Važno je odgovoriti i na pitanje je li sigurnost objektivna i/ili subjektivna kategorija? Jednostavno shvaćanje sigurnosti kao subjektivne kategorije (osjećaj sigurnosti) vrlo je problematično budući neuočavanje opasnosti ne znači da je zaista i nema. S druge strane, pretjerano uočavanje opasnosti može odvesti u svojevrsnu paranoju koja u konačnici može rezultirati fizičkom i psihičkom destrukcijom pojedinca, skupine i zajednice. Također, shvaćanje sigurnosti isključivo kao objektivne kategorije (primjerice, očuvanje postojećeg stanja) može zavarati, odnosno biti isprika za izbjegavanje suočavanja sa suvremenim problemima, prije svega nekih subjekata kao što su čovjek kao pojedinac, društvena zajednica, države, međunarodna zajednica.

Ništa manje nije značajno ni pitanje odnosi li se sigurnost na postojeće stanje (*status-quo*) ili je ona u relaciji sa razvojem. Do suvremenog doba rasprave o sigurnosti bile su pretežno konzervativnog karaktera, što znači da su prvenstveno bila uvažavana kratkoročna stajališta. No, suvremeni su uvjeti nametnuli razmatranje pitanja sigurnosti kao dugoročnog pitanja, kao pitanja razvoja. Razlog je naravno niz opasnosti sa kojima je suvremeni svijet

¹⁰ Grizold, A., *Međunarodna sigurnost: Teorijsko-institucionalni okvir*, Fakultet političkih znanosti, Zagreb, 1998., str. 15-16

¹¹ Grizold, A. (ur.), *Rasplet nacionalne varnosti*, FDV, Ljubljana, 1992., str. 73.

¹² Cvrtić, V., *Nacionalna sigurnost neutralnih država Europe: političke i geostrategijske odrednice*, doktorska disertacija, Fakultet političkih znanosti, Sveučilište u Zagrebu, 1999, str. 122.

suočen i koje dovode u pitanje cjelokupni daljnji razvoj čovječanstva i uvjete života svih ljudi u suvremenim uvjetima.

Razmatranje opsega sigurnosti u središte pozornosti postavlja pitanje je li sigurnost apsolutna kategorija ili joj je svojstven određeni stupanj relativiteta. Teoretski promatrano, sigurno je da je sigurnost apsolutni pojam, što znači da je netko (na primjer, pojedinac, društvo, država) ili nešto (na primjer, investicijsko ulaganje) sigurno ili nesigurno i da se ne može biti malo siguran ili malo nesiguran ovisno promatra li se optimistična ili pesimistična varijanta. No, u realnom okruženju i realnom životu sigurnost nije apsolutna kategorija. Prije bi se moglo govoriti o nekakvoj postignutoj sigurnosti ili stupnju sigurnosti (optimalna razina). Stoga je za razumijevanje pojma sigurnosti potrebno razmotriti pitanje kriterija sigurnosti. Suvremeni uvjeti i suvremeni svijet sa nizom različitosti govore nam da su u različitim društvima/državama i u različitim stupnjevima razvoja i ti kriteriji (kvantitativni i kvalitativni) različiti (primjerice kriteriji ekonomske sigurnosti u visokorazvijenim i siromašnim državama).

Za potpuno shvaćanje pojma sigurnosti od iste je važnosti i pitanje cjelovite ocjene stanja sigurnosti. U odgovoru na ovo pitanje možda bi se najbolje mogle primijeniti filozofske postavke prema kojima "znanje ima granice, dok ga neznanje nema". Primjena te postavke ukazuje da sigurnost nije moguće u cijelosti ocijeniti. Drugim riječima, uvijek postoji dio stvarnosti koji ostaje nepoznat i nepredvidljiv. Zbog toga sve ocjene stanja sigurnosti izražavaju vjerojatnost, a ne stvarnu sigurnost. Sigurnost je manje ili više prisutna pri ocjenjivanju posljedica, a ne predviđanju mogućih opasnosti.¹³

Polazeći od navedenog, za sigurnost se može reći da znači težnju za slobodom u odnosu na prijetnje. Složenija definicija sigurnosti podrazumijevala bi stanje čije određenje zavisi od nekoliko vrsta ocjena zasnovanih na percepcijama: prvo, prijetnji usmjerenih prema određenom zaštićenom objektu (koji se promatra kao vrijednost); drugo, percepcija prijetnji i osjećanja nesigurnosti zasnovanih na percepcijama; i, treće, na sposobnosti objekata da se zaštite i njihovih percepcija i ocjena. Spomenute percepcije, ocijene, osjećaji i određenja trebaju biti zasnovane na određenim objektivnim indikatorima (ne)sigurnosti, iako donosioci odluka uglavnom koriste subjektivne percepcije i ocijene (ne)sigurnosti. Dakle, sigurnost je višestruko složen fenomen. Njegovu je složenost moguće uvidjeti već promatranjem osnovne definicije sigurnosti koja uključuje nekoliko elemenata. Tako definicija sigurnosti

¹³ Tatalović S., Novo razumijevanje sigurnosti i sigurnosno okruženje na jugoistoku Europe, u: *Demokratski nadzor i kontrola nad bezbjednosnim sektorom u regionu*, Banja Luka, 2004., str. 50.

podrazumijeva i ugrožavanja i aktivnost za sprječavanje bilo kakvih ugrožavajućih tendencija, kao i aktivnosti za prevladavanje stanja ukoliko su takva ugrožavanja djelovala. Već površni osvrt na složenost i raznolikost ugrožavanja (izvori, nositelji, pojave i procesi) ukazuje na složenost fenomena sigurnosti. Korak dalje predstavlja analiziranje svih aktivnosti koje ta ugrožavanja trebaju onemogućiti u njihovom djelovanju.

Izučavanje sigurnosti

Izučavanje (nacionalne i međunarodne) sigurnosti, odnosno sigurnosne studije relativno su mlada znanstvena i nastavna disciplina koja se počinje sustavno izučavati na nekim sveučilišnim centrima između Prvog i Drugog svjetskog rata. Entuzijazam inspiriran Wilsonovim konceptom kolektivne sigurnosti i pobjedom globalne koalicije u Prvom svjetskom ratu, učinit će da većina teoretičara međunarodnih odnosa promatra demokraciju, nacionalno samoopredjeljenje, razoružanje i arbitražu kao određujuće instrumente za promociju međunarodnog mira i sigurnosti. Od sredine 1950.-ih do sredine 1960.-ih godina prošlog stoljeća, sigurnosne studije kao znanstvena disciplina doživjele su najveću ekspanziju. To je razdoblje velike nuklearne konfrontacije između Zapada i Istoka i razdoblje straha od nuklearne katastrofe, ali i traženja mogućnosti izbjegavanja opće nuklearne kataklizme. Mnoga značajna pitanja koja su najneposrednije bila povezana s pitanjima sigurnosti, kao što su terorizam, etnički sukobi, revolucionarne promjene, pobune i drugi oblici sukoba niskog intenziteta, ostala su na marginama interesa ove znanstvene discipline.

Kraj hladnoratovskog sukobljavanja i raspad bipolarizma značajno su utjecali na novi pravac razvoja sigurnosnih studija i razumijevanja nacionalne i međunarodne sigurnosti. Osobito značajna rasprava u razdoblju poslije završetka hladnog rata bila je razvijena oko pitanja prirode i značenja sigurnosti. U okviru ove rasprave moguće je razlikovati nekoliko pristupa. Jedna skupina autora¹⁴ inzistirat će samo na proširenju neorealističkog koncepta sigurnosti kroz uključivanje novih, širih potencijalnih prijetnji sigurnosti, uključujući tu prije svega ekonomski razvoj, ekološku degradaciju, narušavanje ljudskih prava, te velika migracijska kretanja, kao šire potencijalne prijetnje sigurnosnom kompleksu. Druga skupina autora¹⁵ polazeći od ove šire dimenzije sigurnosti, inzistirat će na produbljivanju agende

¹⁴ Na primjer, Richard Ulman, Jessica Tuchman Mathews, Theodore Joran, Brad Roberts, Myron Wiener, Beverly Crawford.

¹⁵ Na primjer, Rubenstein Robert, Buzan Barry, Grant Rebecca, Tickner Ann i drugi.

sigurnosnih studija uključujući u istraživanje čitav niz segmenata sigurnosti počevši od individualne ili ljudske sigurnosti, preko nacionalne sigurnosti ili sigurnosti društva, pa sve do regionalnog, međunarodnog i globalnog aspekta sigurnosnog pitanja. Treća skupina autora,¹⁶ ostajući kod tradicionalnog državno-centrističkog pristupa sigurnosnom pitanju, uključuje nove forme određenja sigurnosti (zajednička sigurnost, kolektivna sigurnost, kooperativna sigurnost) kreirajući time nove teoretske modele multilateralnih međudržavnih sigurnosnih odnosa koji bi mogli voditi rješenju sigurnosnog pitanja u međudržavnim odnosima. Zbog toga je važno razmotriti teorijske pristupe istraživanju sadržaja sigurnosti, kako u prošlosti, tako i u kontekstu novog globalnog poretka.

Teorijski pristupi izučavanju nacionalne i međunarodne sigurnosti

Teorije međunarodnih odnosa doživljavaju velike transformacije u cilju pronalaženja odgovarajućih teorijskih koncepata objašnjenja promjena koje se dramatično događaju u međunarodnoj zajednici, pokušavajući pritom predvidjeti što će se u budućnosti događati u sve dinamičnijoj globalnoj transformaciji svijeta. Znanstvenici u društvenim znanostima stvaraju različite teorije da bi međunarodne događaje učinili razumljivijim. U prošlosti, paradigma ili dominantan način analiziranja određenog pitanja, kao što su nacionalna i međunarodna sigurnost, pokreće i utječe na stavove o tome koje su karakteristike ovih pitanja najznačajnije i na koji način tražiti odgovore na njih. Protokom vremena, paradigme su mijenjane ili napuštane kada njihove tvrdnje nisu uspijevale oslikati prevladavajuće obrasce međunarodnih događanja. Veliki ratovi su imali veliki značaj i dovodili su do značajnih promjena u teorijskom tumačenju nacionalne i međunarodne sigurnosti. U tome smislu, posebno se ističu Prvi i Drugi svjetski rat, te hladni rat.

U povijesti, posebno u 20. stoljeću, na razmišljanje o nacionalnoj i međunarodnoj sigurnosti, najviše su utjecala tri ključna gledišta koja i dalje usmjeravaju teorijska razmišljanja – realizam, liberalizam i marksizam, odnosno njihove neorealističke i neoliberalne varijante koje i na početku 21. stoljeća imaju veliki broj zagovornika.

¹⁶ Na primjer, Kupchan Charles, Clifford Charles, Carter Ashton, Perry William, Steinbruner John.

Realizam

Realisti su tradicionalisti u međunarodnim odnosima i sigurnosnim studijama i njihova je paradigma i dalje dominantna, kako akademski tako i u stručnim i političkim raspravama, budući da taj pristup favoriziraju mnoge vlade u provođenju svojih vanjskih politika. Začeci realizma kao političke teorije, mogu se naći još kod antičkog povjesničara Tukidida u njegovom opisu Peloponeskih ratova.¹⁷ Međutim, klasični realizam pojavio se 1940.-ih godina prošlog stoljeća i dominirao je mladom disciplinom međunarodnih odnosa sa svojim otvorenim i gotovo nepobitnim stajalištem o tome kako i zašto se provodi politika na svjetskoj pozornici. Akteri su bile države. Međuvladine organizacije bile su tek prigodne alijanse među državama. Stoga je svijet, u smislu politike, bio sustav država. Pesimističan pogled na ljudsku prirodu prožima realizam u smislu da se pretpostavlja da na svjetskoj pozornici jedna država ne bi trebala vjerovati drugoj državi, te da bi stoga trebala širiti vlastitu moć gdje god je to moguće, kako bi osigurala vlastitu sigurnost.¹⁸ Ova promocija vlastitog interesa država sadržana je u pojmu „nacionalni interes.“ Ideja nacionalnog interesa kao cilja vanjske politike bila je središnja ideja u razvoju realizma u razdoblju nakon Drugog svjetskog rata. Pojmom se nastoji obuhvatiti stanovište da vlade trebaju djelovati u skladu s interesima vlastitog naroda, iako se to sudara s interesima drugih država i drugih naroda. Stoga pojam koriste političari kada traže opravdanje za politiku koju neki smatraju nemoralnom. Značaju ovog koncepta pridonio je Morgenthau, ističući kako fundamentalni cilj vanjske politike mora biti da osigura: “integritet nacionalnog teritorija, političkih institucija i vlastite kulture.”¹⁹ To su najbolje slijedile politike država koje su nastojale održavati ili povećavati vojnu moć.

Prema realistima, vlade prave jasnu razliku između «visoke» i «niske» politike pri kreiranju politike koja najviše vodi računa o nacionalnim interesima. Individualna briga o zdravlju, dobrobiti i druga pitanja «niske politike» u domeni su unutarnje politike i trebaju biti odvojena od «visoke politike» nacionalne sigurnosti. Zagonetka koja izrasta iz pretpostavke da se nacionalna sigurnost postiže maksimalizacijom vlastite moći jest ta da sve države ne mogu simultano slijediti taj recept. Sigurnost jedne države postiže se na račun

¹⁷ Peloponeski ratovi su vođeni između Atene i Sparte od 431. do 404. godine prije naše ere.

¹⁸ Hough P., *Understanding Global Security*, Routledge, London and New York, 2004., str. 2-3.

¹⁹ Morgenthau H., Another "Great Debate": The National Interest of the United States', in: *Classics of International Relations*, Vasquez J. (ed.), NJ: Prentice Hall, Englewood Cliffs, 1982., str. 973.

druge države, što se naziva *sigurnosnom dilemom*. Za realiste, sigurnosna dilema izbjegnuta je njihovom vjerom u ravnotežu moći. Ravnoteža moći unosi osjećaj reda u «anarhičnom društvu» država kroz zajednički interes najjačih među njima da rade zajedno na očuvanju *statusa quo*.²⁰

Bez obzira na uvjerljivost realista o suštinskim osobinama međunarodne politike i međunarodne sigurnosti, njihovi argumenti i zaključci često su bili proturječni. Kritičari realizma su uočili nedostatak preciznosti i čak proturječnosti u načinu na koji su klasični realisti koristili koncepte kao što su "moć", "nacionalni interes" i "ravnoteža moći". Oni također vide moguće proturječje između glavnih deskriptivnih i preskriptivnih elemenata klasičnog realizma. S jedne strane, prema riječima Hansa Morgenthaua, nacije i njihove vođe "razmišljaju i djeluju u smislu interesa definiranih kao moć", dok se sa druge od diplomata traži da budu oprezni i da se suzdržavaju, kao i da uvažavaju legitimne nacionalne interese drugih država. Tako moć ima središnju ulogu u klasičnom realizmu. Ali, korelacija između ravnoteže moći i političkih ishoda je često neuvjerljiva, što ukazuje na potrebu da se analiza obogati i drugim varijablama.²¹

Porast značaja ekonomskih interakcija među državama 1960.-ih i 1970.-ih godina prošlog stoljeća, proširio je žarište međunarodnih odnosa izvan politike vojne moći kako bi se uključila i pitanja ekonomske moći. Realisti su se stoga preobrazili u «neorealiste», održavajući žarište na državama i postizanju moći, ali prihvaćajući činjenice da vojna moć ne određuje sve što se događa u svijetu. Države mogu postizati moć koncentriranjem na razvoj vlastitog gospodarstva, posjedovanjem ključnih ekonomskih resursa ili širenjem diplomatskog utjecaja u svijetu bez pribjegavanja oružju ili prijetnje silom.²²

Za razliku od realista-klasika koji u prvi plan stavljaju analizu moći države i mogućost njenog preživljavanja u krajnje anarhičnom međunarodnom okruženju, neorealisti se fokusiraju na strukturu sustava. Prema tome neorealisti, za razliku realista, razumiju strukturu sustava koja se odnosi, prije svega, na pitanje kako države mogu ostati u međunarodnim odnosima, kako su pozicionirane i kako djeluju u međusobnim odnosima. Usmjeravajući se na odnose među državama a ne na same države, ova teorija otvara mogućnost analize odnosa u međunarodnoj zajednici kao zajednici država što obuhvaća analizu motivacije država za ostanak u međunarodnim odnosima i njihovu interakciju. U

²⁰ Hough P., *Understanding Global Security*, Routledge, London and New York, 2004., str. 4.

²¹ Holsti, O., 2001., str. 125.

²² Hough P., *Understanding Global Security*, Routledge, London and New York, 2004., str. 4

okviru neorealističkog koncepta provodi se trodimenzionalna analiza; organizaciona razina međunarodnog sustava, funkcionalna diferencijacija sustava i raspodjela mogućnosti i sposobnosti država u sustavu.²³

Liberalizam

U razdoblju između Hobbesa i Morgenthaua politička filozofija i upravljanje državom u Europi i Sjevernoj Americi više su bili pod utjecajem liberalizma i vrlo različitog poimanja sigurnosti. Filozofi liberalizma u 18. stoljeću bili su uznemireni jer je ravnoteža društvenog ugovora bila poremećena a *leviathan* je više ugrožavao nego štitio pojedince. Paine, Montesquieu, Mill i Smith osvrnuli su se na „sigurnost“ u svojim značajnim radovima, a Bentham je sigurnost i slobodu smatrao sinonimima izjavljujući da „bez sigurnosti jednako ne bi mogla trajati niti dana“. Ovaj pristup oživjeli su konstruktivisti 1990.- tih godina prošlog stoljeća. Ken Booth (preobraćeni realist – stručnjak za sigurnost) smatra da su „sigurnost i emancipacija u stvari dvije strane istog novčića. Emancipacija, a ne moć i red, i u teoriji i u praksi, vodi stabilnoj sigurnosti.“²⁴ Najveći teoretski izazov za realistički, odnosno neorealistički koncept međunarodnih odnosa i međunarodne sigurnosti nastaje razvojem teorije neoliberalnog institucionalizma, koja izrasta iz različitih ranijih varijanti komercijalnog i sociološkog klasičnog liberalizma, kao novog teoretskog koncepta međunarodnih odnosa i međunarodne sigurnosti.²⁵

Liberalizam u kojem su prevladavali idealisti, poseban zamah dobiva nakon završetka Prvog svjetskog rata, kada se pojavljuje nekoliko liberalnih pravaca koji su se razlikovali u preporukama za reformu tadašnjeg međunarodnog sustava. U sklopu prvog pravca zagovaralo se stvaranje međunarodnih institucija koje bi zamijenile anarhičan i ratu sklon sustav ravnoteže moći, koji je obilježen koalicijama nezavisnih država uspostavljenih zbog vođenja rata ili zaštite slabijeg koalicijskog partnera u ratu. Umjesto ovoga sustava, idealisti su nastojali stvoriti novi, temeljen na kolektivnoj sigurnosti. Ovaj pristup je problem rata rješavao tako što je agresiju bilo koje države proglašavao za agresiju protiv svih koji bi

²³ Mearsheimer, J. John, The False Promise of International Institutions, *International Security*, vol. 19, Winter no. 3, 1994/95., p 10

²⁴ Booth K., Security in Anarchy: Utopian Realism in Theory and Practice, *International Affairs* vol. 67, no. 3, 1991., p. 539.

²⁵ O tome vidi u: Stein A., Coordination and Collaboration: Regimes in an Anarchic World, in Stephen D. Krasner (ed), *International Regimes*, Cornell University Press, 1983.

zajednički djelovali da bi spriječili agresora.²⁶ Drugi pravac naglašavao je uporabu pravnih postupaka kao što su posredovanje i arbitraža da bi se riješili sporovi i izbjegli oružani sukobi, dok je drugi pravac zagovarao biblijski nalog prema kojem države trebaju svoje mačeve pretvoriti u plugove i zalagao se za razoružanje kao sredstvo za izbjegavanje ratova.²⁷

Ograničenja liberalizma uvjetovala su pojavu neoliberalizma kao teorijskog koncepta koji će mnoge postavke strukturalnog realizma izložiti oštroj kritici, što je umnogome relativiziralo ulogu moći u teorijskom konceptu međunarodnih odnosa. Potencirajući visok stupanj međuzavisnosti država u procesu globalizacije, neoliberalna teorija u prvi plan će istaći značaj međuzavisnosti država u donošenju odluka, koje nastaju kao izraz interesa država koje egzistiraju u anarhičnom međunarodnom okruženju. Ne negirajući postojanje anarhične prirode međunarodnih odnosa, neoliberalna teorija kreirat će hipotezu da anarhičnost međunarodnih odnosa kroz međunarodne institucije, ipak, omogućava interakcijski odnos između država što omogućuje suradnju među njima. To će otvoriti veliku debatu u teoriji međunarodnih odnosa o pitanju prirode anarhije međunarodnih odnosa, motivacije ponašanja države u međusobnim odnosima i prirode suradnje između država.²⁸ U okviru ove debate posebno je naglašeno pitanje kompleksnosti odnosa između apsolutne i relativne dobiti u odnosima između država, što će umnogome doprinijeti pojašnjenju same prirode sukoba i suradnje između država u međunarodnoj zajednici.²⁹

Struktura sustava se odnosi, prije svega, na pitanje kako države mogu ostati u međusobnim odnosima, kako su pozicionirane i kako djeluju u međusobnim odnosima. Težište je na odnosima između država, a ne na samoj državi. Teorijski neoliberalizam polazi od pretpostavke da su države u međusobnim odnosima prvenstveno zainteresirane za realizaciju vlastite apsolutne dobiti, te da su indiferentne prema dobiti drugih država sve dok ostvaraju svoj apsolutni interes. Za razliku od realista, ova skupina teoretičara međunarodnih odnosa i međunarodne sigurnosti naglašava značaj institucija u suradnji između država.

²⁶ Liga naroda bila je institucionalno rješenje kolektivne sigurnosti.

²⁷ Kegli V. C., Vitkof R. J., *Svetska politika, trend i transformacija*, Centar za studije Jugoistočne Evrope, Fakultet političkih nauka, Diplomatska akademija Ministarstva spoljnih poslova SiCG, Beograd, 2004., str. 82-83.

²⁸ Baldwin A. D., (ed), *Neorealism and Neoliberalism: The Contemporary Debate*, Columbia University Press, New York, 1993., prema: Bašić N. i Stoett P., (ur.), *Sigurnosne studije u tranziciji*, Univerzitet u Bihaću, Centar za ljudska prava i prevenciju konflikta i Univerzitet u Banja Luci, Centar za geostrateška istraživanja, Bihać, 2003., str. 15-16.

²⁹ O tome vidi u: Grieco J., The Relative-gains Problem For International Cooperation, *American Political Science Review*, Vol. 87, no. 3, September 1993, pp 729-743; Powel Robert, Absolute and Relative Gains in International Relations Theory, *American Political Science Review*, vol 85, no.4, December 1991; Mastanduno Michael, Do Relative Gains Matter, *International Security*, vol.16, no.1, Summer 1991, pp73-113

Određujući institucije kao skup pravila kojima se određuje način na koji će države surađivati i regulirati međusobne nesporazume u slučaju sukoba interesa, neliberalno-institucionalistička teorija promatra instituciju kao veoma značajan instrument međunarodne suradnje.³⁰

Kreirajući postavku kako institucija može osigurati suradnju između država, teoretičari neoliberalnog institucionalizma polaze od teze da cijena vođenja rata igra značajnu ulogu na ponašanje države. Ako je cijena rata suviše visoka za potencijalnog agresora, smanjuje se njegov interes da koristi rat kao nastavak vlastite politike drugim sredstvima, što umanjuje opasnost od prijetnje, odnosno umanjuje i značaj relativne dobiti između koalicijskih partnera, čime se postiže viši stupanj mogućnosti za suradnju između država.³¹

Da bi se značaj prijetnje sveo na minimum, odnosno da bi se cijena rata učinila neprihvatljivom za eventualnog agresora, teoretičari ovog pravca sugeriraju povećanje broja država u instituciji koju definiraju kao sustav. S povećanjem broja država u sustavu otvaraju se šire mogućnosti koaliranja između država naspram potencijalnog agresora, sa čime se znatno smanjuje razlika između moći eventualnih protivnika i znatno podiže cijena eventualnog sukoba, što vodi prema povećavaju izgleda suradnje.³²

Za razliku od realističke koncepcije koja relativnu dobit vidi kao glavnu prepreku suradnji između država, neoliberalna teorija polazi od temeljne pretpostavke da su nesigurnost i nepovjerenje među državama i cijena eventualnog sukoba glavne odrednice uspostave odnosa među državama: odnosi suradnje ili odnosi sukoba. Da bi se efektno utjecalo na promjenu ponašanja država, ovaj teorijski koncept u okviru neoliberalizma teži prije svega transformirati međunarodni sustav u svjetsko društvo. S kreiranjem zajedničkih normi ili institucija ovaj teorijski pravac smatra da je moguće kreiranje pluralističke sigurnosne zajednice gdje se države ponašaju u suglasnosti sa istim normama.³³ Na taj način države se pozitivno identificiraju jedna sa drugom tako da se sigurnost svake države doživljava kao odgovornost svih. Prema ovom teorijskom konceptu države ne mogu misliti i

³⁰ Keohane O R., International Institutions: Two Approaches, *International Studies Quarterly*, no. 32, 1988, p. 393.

³¹ Powel R., Absolute and Relative Gains in International Relations Theory, *American Political Science Review*, vol. 85., no.4, 1991., p. 1316.

³² Duncan S., Relative Gains and the Pattern of International Cooperation, *American Political Science Review*, no.85, 1991., p. 715.

³³ Bašić N. i Stoett P., (ur.), *Sigurnosne studije u tranziciji*, Univerzitet u Bihaću, Centar za ljudska prava i prevenciju konflikta i Univerzitet u Banja Luci, Centar za geostrateška istraživanja, Bihać, 2003., str. 33-34.

djelovati u terminu samo-interesa ili samo-pomoći, kako to smatraju realisti. Države moraju definirati svoj interes u terminu interesa svjetske zajednice.³⁴

Ovaj teoretski koncept polazi od tri pretpostavke funkcije institucije u menadžmentu vojne sile: (1) Institucija omogućuje promjenu *statusa quo* bez uporabe vojne sile. Države moraju sve krizne probleme i promjenu *statusa quo* rješavati kroz pregovore, a ne kroz primjenu sile; (2) Nacionalna sigurnost država mora se sagledati u svjetlu sigurnosnog interesa međunarodne zajednice, a ne isključivo u svjetlu sigurnosnih interesa pojedinih država. Narušavanjem nacionalne sigurnosti jedne države narušava se sigurnost međunarodne zajednice. Napad na jednu državu podrazumijeva se kao napad i prijetnja na cijelu međunarodnu zajednicu, odakle proistječe obaveza i pravo članica da brane žrtvu agresije; (3) Države moraju vjerovati jedna drugoj u okviru institucije koja ih povezuje. One moraju biti sigurne da neće napasti jedna drugu i da neće promijeniti mišljenje te da u slučaju napada moraju biti sigurne da će sve druge države stati u obranu njene sigurnosti. Međutim, glavna nedostatnost ove teorije je ta što ne pruža uvjerljivo objašnjenje kako postići visok stupanj povjerenja među državama koje egzistiraju u kaotičnoj međunarodnoj zajednici u kojoj opstanak još uvijek u određenoj mjeri ovisi od raspoloživog kapaciteta vojne i političke moći.³⁵

Posebno će pod udar realističke kritike doći neoliberalni koncept kolektivne sigurnosti. Ideja ovog koncepta je da se država mora odreći pojedinačne primjene sile u cilju promjene *statusa quo*. Da države moraju vjerovati jedna drugoj te da države kada djeluju protiv agresora moraju djelovati, ne u cilju vlastitih interesa već, prije svega i isključivo u cilju interesa kolektivne sigurnosti, pokazuje se irelevantnim u međunarodnim odnosima, smatraju realisti. Oni ne vide mogućnost da institucija garantira da će se države u anarhičnoj zajednici odreći jačanja vlastite moći motivirane međusobnim povjerenjem. Po mišljenju realista, praktični problem sa kojim se susreće ova koncepcija je da države u situaciji sukoba teško mogu napraviti distinkciju u pitanju tko je agresor a tko žrtva, te u pitanju ocjene je li konkretna agresija opravdana i kako utvrditi eventualne pozitivne strane date agresiji. Ovo je posebno komplicirano pitanje ako se radi o sukobu između država koje povezuju povijesni odnosi prijateljstva ili suparništva. Također, velika prepreka za efektnu implementaciju

³⁴ Wendt A., Anarchy Is What States Makes of It: The Social Construction of Power Politics, *International Organization*, Vol. 46, no. 2, 1992., p.p. 391-425.

³⁵ Bašić N. i Stoett P., (ur.), *Sigurnosne studije u tranziciji*, Univerzitet u Bihaću, Centar za ljudska prava i prevenciju konflikta i Univerzitet u Banja Luci, Centar za geostrateška istraživanja, Bihać, 2003., str. 37.

koncepta kolektivne sigurnosti predstavlja unutarnja logika ovog sustava po kojoj se svaki lokalni sukob automatski transferira u globalni sukob, što članice čine demotiviranim da poduzimaju akcije protiv države od koje im ne prijete direktna opasnost. Kritičari sustava kolektivne sigurnosti ističu da se ovaj model nije pokazao efektivan u slučaju UN-a, kao ni u slučaju NATO-a, kada su u oba slučaja ove institucije pokazale nemoć vlastitog potvrđivanja u praksi. UN nije mogao djelovati u razdoblju hladnog rata kao međunarodna institucija koja je imala za cilj uspostavljanje opće kolektivne sigurnosti u međunarodnoj zajednici, uslijed rivalstva SAD-a i SSSR-a. UN ostali su nemoćni i u slučaju iračke krize 2003. godine. Institucija NATO-a pokazala se nedjelotvornom u slučaju prevencije rata na području bivše Jugoslavije kao i u slučaju iračke krize, upravo zbog nemogućnosti usklađivanja različitih interesa država unutar te institucije.³⁶

Marksizam

Za zagovornike marksističke paradigme međunarodnih odnosa i međunarodne sigurnosti, neorealistička i neoliberalna preobrazba prema precjenjivanju važnosti ekonomskih faktora u provođenju svjetske politike istodobno je zakašnjela i nedovoljna. Ekonomska pitanja, prije nego pitanja vojne ili druge moći, određuju sudbine naroda svijeta i uvijek su određivala. U tom pogledu globalizacija nije ništa novo, nego je samo najnovija faza eksploatacije „onih koji nemaju“ od strane „onih koji imaju“. Imperijalizam nije ostatak minulog razdoblja, nego je to stalna osobina svjetskog sustava sagrađenog na kapitalističkoj logici stalnog povećanja profita. Iz marksističke perspektive, natjecanje među državama samo je sporedna predstava „natjecanja“ između bogatih svjetskih naroda i onih siromašnih, u kojem konstantno postoji samo jedan pobjednik.

Marksisti, stoga, na međunarodne odnose gledaju kao na sinonim za međunarodnu političku ekonomiju. Sigurnosne studije, kako su evoluirale, postale su suvišne otkad se ljudska i globalna sigurnost mogu ostvariti kroz globalne, strukturalne promjene. Vojna strategija više je u službi ekonomskih interesa nego u službi interesa nacionalne sigurnosti. Ratovi se vode kako bi se sačuvali ili održali eksploatatorski ekonomski sistemi. Prema ovom pogledu, sudbine pojedinaca određene su ne toliko unutar njihovih vlastitih država, nego u

³⁶ Isto, str. 41

širem globalom sustavu i samo svjetska socijalistička revolucija mogla bi poboljšati njihove mogućnosti.³⁷

Sigurnost u novom globalnom poretku

Danas se u svijetu odvija proces repolarizacije njezina političkog i vojnog prostora i oblikovanje nove multipolarnosti, odnosno unipolarnosti u kojoj se isprepliću i pozitivne i negativne dimenzije. Osim poboljšanja sigurnosne situacije, što ju je potakla suradnja među državama u traženju i formiranju zajedničkoga i cjelovitoga sigurnosnog sustava, u svijetu i dalje postoje izvori mogućih nestabilnosti. Temeljni izvori nestabilnosti i opasnosti danas se nalaze uglavnom na područjima što se protežu od Ruske Federacije preko Srednje Europe na Balkan i dalje na Bliski i Srednji istok sve do Magreba.³⁸ Usto, ovim rizicima se nakon terorističkih napada u rujnu 2001. godine u SAD-u pridružila i opasnost koju predstavlja globalni terorizam.

Nakon 1992. godine vojna je dimenzija sigurnosti ograničena prije svega na sprječavanje opasnosti od ponovnog naoružavanja. Može se reći kako je uspješna primjena Sporazuma o konvencionalnim snagama (*Conventional Armed Forces in Europe - CFE Treaty*)³⁹ tu opasnost danas svela na minimum.⁴⁰ Na važnosti je dobila ekonomska dimenzija sigurnosti, koja je i izazov, a isto tako i prilika za jačanje političke stabilnosti. Svijet i dalje ostaje podijeljen na skupinu ekonomski uspješnih zemalja s postignutom vanjskom sigurnošću i na skupinu uglavnom nerazvijenih i siromašnih država, u kojima se u većini slučajeva kao posljedica tranzicijskog procesa pogoršavaju ekonomsko-socijalne prilike kroz rast pauperizacije i nezaposlenosti. Sve je važnija i humanitarna dimenzija sigurnosti. Imigranti, izbjeglice i tražitelji azila oblikuju nove "umjetne" manjine. Zbog toga se ugrožavanje sigurnosti iskazuje i novim valom ksenofobije i rasizma. Nasilje nad manjinama postalo je načinom izražavanja protesta zbog neostvarenih očekivanja ljudi.

³⁷ Hough P., *Understanding Global Security*, Routledge, London and New York, 2004., str. 5

³⁸ Winkler, T., "Central Europe and Post-Cold War European Security Order", u: Jacob Kipp (ur.), *Central European Security Concerns*, Frank Cass, London, 1993., str. 33.

³⁹ Sporazum o konvencionalnim snagama potpisan je 19. studenoga 1990. u Parizu. Njegovi izvorni potpisnici su 22 države članice NATO-a i bivšeg Varšavskog ugovora.

⁴⁰ Vidi: Barić, R., Prilagodba Sporazuma o konvencionalnim snagama (CFE Treaty), *Međunarodne studije*, Vol. I, broj 1/2000., str. 265-291.

Glavni izvori nestabilnosti u svijetu danas proizlaze iz ekonomskih problema i političke nestabilnosti novih demokracija.⁴¹ Stoga pri oblikovanju multilateralnog sigurnosnog sistema treba u strategiju međusobno povezanih zapadnih sigurnosnih institucija primarno uključiti reformističke države. Svjetski sigurnosni sistem morao bi sadržavati tri razine: nacionalnu – svaka država vlastitu sigurnost postiže pomoću nacionalnog sigurnosnog sustava; multinacionalnu – koja djeluje kao mreža bilateralnih i multilateralnih sigurnosnih dogovora i sporazuma; te internacionalnu – sastavljenu od sigurnosnih organizacija i struktura, djelovanje kojih osigurava kooperativan i sveobuhvatan sigurnosni sistem.⁴² Izgradnja ove treće razine globalnog sigurnosnog sustava zahtijeva međusobnu koordinaciju djelovanja više organizacija (UN, NATO, EU, OESS), radi ovladavanja vojnim i nevojnim dimenzijama sigurnosti.

Pitanje koje se postavlja kada se govori o daljnjem razvoju svjetskog sigurnosnog poretka na početku 21. stoljeća glasi: Je li u budućnosti moguće izbjeći izbijanje kriza kao što su bili ratovi na području bivše SFRJ, bivšeg Sovjetskog Saveza, odnosno Afganistana i Iraka? Ako se pozitivan razvoj unutar procesa kooperacije, ekonomskih veza i političkih integracija između demokratskih država primjereno iskoristi, postoji nada da bi se mogao uspješno primijeniti nov pristup u postizanju svjetske sigurnosti i prevenciji sukoba. No, usprkos dosadašnjem pozitivnom razvoju na ovom području, u nastojanjima za uspostavljanjem zajedničkoga svjetskog sigurnosnog poretka i dalje će dugoročno biti važna uloga SAD-a. Završetak sukoba u Hrvatskoj i BiH 1995. godine, rješenje kosovske i makedonske krize četiri godine potom, ne bi bili mogući bez aktivnog angažiranja SAD-a. Sve to dokazuje kako su SAD dominantne u sigurnosnim pitanjima diljem svijeta. Međutim, sve sigurnosne organizacije koje danas djeluju (UN, NATO, EU, OESS) u posljednjih nekoliko godina su se u traženju nove legitimnosti i strukture našle pred ozbiljnim izazovima. Ključni od svih izazova predstavljaju povremene napetosti u odnosu između SAD-a i EU-a. Ako dođe do redefiniranja transatlantskog odnosa na način koji će biti prihvatljiv objema stranama, pozitivni procesi koji su na području izgradnje posthladnoratovskog sustava sigurnosti otpočeli u proteklom desetljeću, nastaviti će se. U suprotnom, pogoršavanje transatlantske sigurnosne kooperacije neizbježno bi dovelo do negativnih posljedica u

⁴¹ Vidi u: Mádi, I., *The Economic Background of Ethnic Conflicts In Eastern Europe*, Teleki László Foundation Institute for Central European Studies, Occasional Papers, No. 2, Budapest, 1996.

⁴² Rotfeld, A. D., *Shaping a New International Security System: The European Perspective*, International Institute for Peace, Vienna, 1995., str. 19.

izgradnji europske sigurnosne arhitekture, što bi se negativno odrazilo i na sigurnost u svjetskim razmjerima.

Traganje za novim konceptima sigurnosti

U većini demokratskih zemalja sve više se afirmira širi koncept nacionalne i međunarodne sigurnosti koji sadrži gospodarske, političke, socijalne, humanitarne, ekološke, vojne i druge dimenzije, a važno mjesto u tom konceptu zauzima i područje zaštite ljudskih prava i sloboda, demokracije i vladavine prava. Postojeće se sigurnosne organizacije u posljednje vrijeme intenzivno prilagođavaju za postizanje nevojnih dimenzija sigurnosti, kroz razvijanje načina djelovanja pri upravljanju krizama. Postizanje mira i sigurnosti danas se zasniva na tri glavna elementa, i to: 1. jačanju sigurnosnih institucija i određenoj podjeli rada među njima (UN, NATO, EU i OESS); 2. razvoju političko-vojne suradnje među državama u obliku bilateralnoga i multilateralnoga sigurnosnog sporazumijevanja; 3. oblikovanju mehanizama za sprječavanje sukoba između država i unutar njih.⁴³

Nestabilnost, sukob i vojna prijetnja ponovo se vraćaju u žarište sigurnosne politike mada na jedan sasvim novi način koji traži novo razumijevanje i novi odnos prema ovim kategorijama, što svakako traži i novi odgovor države i međunarodne zajednice prema novom vidu prijetnje i uporabe sile u posthladnoratovskom razdoblju razvoja čovječanstva.

Pri oblikovanju analitičkog okvira, koji bi bio upotrijebljen za empirijsko provjeravanje razine sigurnosti, odnosno ugroženosti, uzimaju se u obzir teorijska polazišta. Prema njima, razina sigurnosti je ovisna o izloženosti države ili regije prijetnjama, te je ovisna o moći države i njene socijalno-političke kohezivnosti.⁴⁴ Nacionalnu sigurnost određuju dvije vrste djelatnosti, koje proizlaze iz unutarnje politike države i iz politike međunarodne zajednice (subregionalne, regionalne i/ili globalne)⁴⁵ Sigurnost nije samo objektivno stanje, već ima također i subjektivnu verziju. Stvarne je prijetnje nemoguće mjeriti, pa je tako moguće da za neke prijetnje niti ne znamo.⁴⁶ Moguće je da dođe do pretjerivanja u pogledu značenja neke prijetnje ili do različitih pogleda na stvarno značenje neke prijetnje. Također je moguće da se prijetnja koja je namijenjena političkom vodstvu ne

⁴³ Tatalović S., *Novo razumijevanje sigurnosti i sigurnosno okruženje na jugoistoku Europe*, u: *Demokratski nadzor i kontrola nad bezbjednosnim sektorom u regionu*, Banja Luka, 2004., str. 48.

⁴⁴ Buzan B., *People, States and Fear*, Harvester Wheatsheaf, New York, London, 1991., str. 114-115.

⁴⁵ Grizold A., *Evropska varnost*, Fakulteta za družbene vede, Ljubljana, 1999., str. 126.

⁴⁶ Buzan B., *People, States and Fear*, Harvester Wheatsheaf, New York, London, 1991., str. 114-115.

doživljava na jednak način u javnosti. To ukazuje na problem razlučivanja među prijetnjama koje su dovoljno ozbiljne da ugrožavaju nacionalnu ili međunarodnu sigurnost od onih koje to nisu. Postavlja se pitanje kad je s nekom prijetnjom moguće legitimno postupati kao s nacionalnim ili međunarodnim sigurnosnim problemom. To postavlja i pitanje političkog izbora i objektivnosti. Ako su kriteriji po kojima se neka prijetnja svrstava među ugrožavajuće za nacionalnu ili međunarodnu sigurnost preniski, to može imati negativne posljedice koje se lako smatraju paranojom, nesmotrenim trošenjem resursa, agresivnom politikom i ozbiljnim posljedicama unutarnje politike. Previsoki kriteriji mogu imati za posljedicu nespremnost u slučaju ozbiljne prijetnje.

U empirijskoj analizi sigurnosnog položaja i ugrožavanja sigurnosti pojedinih država ili svijeta u cjelini, može se poći od tri skupine pokazatelja: mišljenja stručnjaka, gdje se analiziraju znanstveni izvori; političkih dokumenata, gdje se analiziraju odgovarajući nacionalni dokumenti, koji obuhvaćaju područje provođenja sigurnosti; te javnog mišljenja, gdje se osvrće na rezultate ispitivanja javnosti u pogledu percepcije ugrožavanja nacionalne ili međunarodne sigurnosti.

S gledišta okruženja, kako globalna i regionalna sredina utječe na sigurnost pojedinih država može se tvrditi da su završetak ratova i smanjenje naoružanja omogućili poboljšanje sigurnosnog položaja većine država u vojnom smislu. Vojni čimbenik ugrožavanja sigurnosti je za većinu država u svijetu izgubio svoj nekadašnji značaj. Među najvažnije pozitivne učinke za sigurnost država možemo uvrstiti njihovu veću spremnost za mirno rješavanje međudržavnih i međuetničkih sukoba te povećan opseg međusobne suradnje i multilateralno rješavanje sigurnosnih problema. Ipak, vojni čimbenik u sadašnjim uvjetima još uvijek predstavlja jedan od čimbenika ugrožavanja međunarodne sigurnosti.

Za međunarodnu sigurnost posebno je važno sigurnosno stanje u Europi koje je uvjetovano različitim čimbenicima. Prije svega, tranzicija u nekim europskim zemljama prema demokratskom društvenom uređenju i tržišnome gospodarstvu bila je u 90-tim obilježena sukobima i ratovima. Većina gospodarskih poteškoća i sigurnosnih rizika s kojima se neke države i danas suočavaju uzrokovani su, više ili manje izravno, upravo navedenom okolnošću. Usprkos tome, sigurnosno okruženje danas je povoljnije a određena nestabilnost u pojedinim europskim regijama, više ne predstavlja izravnu sigurnosnu prijetnju. Važna činjenica je da okruženje većine zemalja u Europi danas čine stabilne i konsolidirane demokracije. Jedne se nalaze u visokom stupnju tranzicije, neposredno nakon stjecanja

članstva u Europskoj uniji i NATO-u, dok su druge matica europskih i euroatlantskih integracija.

Ulaskom u Partnerstvo za mir i dobivanjem statusa kandidata za punopravno članstvo u EU, nacionalna sigurnost nekoliko europskih zemlja (Rumunjska, Bugarska, Hrvatska...) je dobila dodatnu kvalitetu, a instrumenti sigurnosne politike nove sadržaje. Bilateralni i multilateralni programi suradnje koji su prethodno bili nedostupni, od ulaska u Partnerstvo za mir postali su važno sredstvo usklađivanja Oružanih snaga i čitavoga sustava nacionalne sigurnosti s najvišim demokratskim standardima. Iskustva NATO-a pokazuju da je široko zasnovana suradnja najbolji način rješavanja problema koji prelaze granice jedne zemlje.

Zaključak

Na kraju ovih razmatranja može se istaknuti da globalna ugrožavanja već duže vrijeme ubiru svoje žrtve. Ona pogađaju svakog čovjeka, na svakom mjestu bez obzira na njegova nastojanja da ih izbjegne i bez obzira osjećao on to ili ne. Jedan od problema pri promatranju globalnih ugrožavanja je taj što mnogi ljudi nisu svjesni težine ugrožavanja, a često ni same činjenice da su ugroženi. Još je veći problem što su toga najmanje svjesni (ili ne žele biti svjesni) oni koji, s obzirom na ukupnu političku, ekonomsku, vojnu i drugu moć, mogu najviše pridonijeti u otklanjanju ugroženosti. Možda je jedan od razloga za takvo ponašanje najmoćnijih (država, korporacija...) činjenica da bi eventualno otklanjanje ugroženosti ili preduvjeta za njihovo generiranje ugrozilo njihove pozicije. Dugim riječima, možda je razlog za takvo njihovo ponašanje činjenica da su oni svojim djelovanjem u najvećoj mjeri i doprinijeli postojanju ugroženosti, da su krivi za njihovo postojanje. Zbog toga, da bi se moglo učinkovito odgovoriti na ugrožavanja u 21. stoljeću, važno je usvojiti suvremeni pristup sigurnosti i njenom razumijevanju. Premještanje ugrožavanja iz vojne sfere i u odnosu na državu prema nevojnim ugrožavanjima i građanima prisutno je u sve većem broju zemalja i svjetskih regija. Polazeći od toga, smanjuje se opasnost od izbivanja oružanih sukoba, ali narastaju opasnosti poput organiziranog kriminala, ilegalnih migracija, droge i globalnog terorizma. Sve to bitno će utjecati na nove koncepte sigurnosti u 21. stoljeću.

Literatura

- Barić, R., "Prilagodba Sporazuma o konvencionalnim snagama (CFE Treaty)", *Međunarodne studije*, Vol. I, broj 1/2000.
- Bašić N. i Stoett P. (ur.), *Sigurnosne studije u tranziciji*, Univerzitet u Bihaću, Centar za ljudska prava i prevenciju konflikta i Univerzitet u Banja Luci, Centar za geostrateška istraživanja, Bihać, 2003.
- Booth K., "Security in Anarchy: Utopian Realism in Theory and Practice", *International Affairs*, vol. 67, no. 3, 1991.
- Buzan, B., *People, States and Fear: An Agenda for International Security Studies in the Post-Cold World Era*, Harvester Wheatsheaf, London, 1991.
- Cvrtila, V., *Nacionalna sigurnost neutralnih država Europe: političke i geostrategijske odrednice*, doktorska disertacija, Fakultet političkih znanosti, Sveučilište u Zagrebu, 1999.
- Duncan, S., "Relative Gains and the Pattern of International Cooperation", *American Political Science Review*, no.85, 1991.
- Grizold, A., *Međunarodna sigurnost: Teorijsko-institucionalni okvir*, Fakultet političkih znanosti, Zagreb, 1998.
- Grizold, A. (ur.), *Raspotja nacionalne varnosti*, FDV, Ljubljana, 1992.
- Grizold Anton, *Evropska varnost*, Fakulteta za društvene vede, Ljubljana, 1999.
- Holsti, O., 2001., str. 125.
- Hough P., *Understanding Global Security*, Routledge, London and New York, 2004.
- Javorović, B., „Korak u iskorak“, *Defendologija*, br. 1, god. 2., Defimi, Zagreb, 1999, str.1-2.
- Kegli Č., Judžin i Vitkof R. J., *Svetska politika, trend i transformacija*, Centar za studije Jugoistočne Evrope, Fakultet političkih nauka, Diplomatska akademija Ministarstva spoljnih poslova SiCG, Beograd, 2004.
- Keohane, O. R., "International Institutions: Two Approaches", *International Studies Quarterly*, no. 32, 1988.
- Mádi, I., "The Economic Background of Ethnic Conflicts In Eastern Europe" , *Teleki László Foundation Institute for Central European Studies, Occasional Papers*, No. 2, Budapest, 1996.
- Mearsheimer, J. John, "The False Promise of International Institutions", *International Security*, vol. 19, Winter no. 3, 1994/95.

Morgenthau, H., “Another "Great Debate": The National Interest of the United States”, in: Vasquez, J. (ed.), *Classics of International Relations*, NJ: Prentice Hall, Englewood Cliffs, 1982.

Powel, R., “Absolute and Relative Gains in International Relations Theory”, *American Political Science Review*, vol. 85., no.4, 1991.

Rotfeld, A. D., *Shaping a New International Security System: The European Perspective*, International Institute for Peace, Vienna, 1995.

Stein, A., “Coordination and Collaboration: Regimes in an Anarchic World”, in Stephen D. Krasner (ed), *International Regimes*, Cornell University Press, 1983.

Tatalović S. i Bilandžić M., *Osnove nacionalne sigurnosti*, Ministarstvo unutarnjih poslova Republike Hrvatske, Zagreb, 2005.

Tatalović S., „Novo razumijevanje sigurnosti i sigurnosno okruženje na jugoistoku Europe“, u: *Demokratski nadzor i kontrola nad bezbjednosnim sektorom u regionu*, Banja Luka, 2004., str. 50.

Wendt A., Anarchy Is What States Makes of It: The Social Construction of Power Politics, *International Organization*, Vol. 46, no. 2, 1992.

Winkler, T., “Central Europe and Post-Cold War European Security Order”, u: Jacob Kipp (ur.), *Central European Security Concerns*, Frank Cass, London, 1993.

Wolfers, A. *National Security as an Ambiguous Symbol, Discord and Collaboration*, John Hopkins University Press, Baltimore, 1962.

Summary

Security Concepts at the Beginning of the 21st Century

Security as a condition of existence and activity of the individual, state and international community is one of the basic functions of the society. This is confirmed by continuous effort in order to reach security through entire human history, from the time when people lived in primitive communities, to the present-day at the beginning of the 21st century. Multidimensional and combined concept of security didn't have the same meaning during this whole period, so its different understandings are built into different theories.

Defining the security and its content is different in traditional concepts than in today's contemporary, which are conditioned by totally different context. In this article the author presents a review of the theoretical approaches to security (individual, national, international) using a different interpretation of the security and the ways it can be achieved most effectively (realism, liberalism, marxism).

Key words: security, national security, international security, security studies, theoretical concepts, realism, liberalism, marxism